

ADAM SMITH U ISTRAŽIVANJU PRIRODE I UZROKA BOGATSTVA NARODA I U TEORIJI MORALNIH OSJEĆAJA

Vidulin, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:994076>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**ADAM SMITH U ISTRAŽIVANJU PRIRODE I
UZROKA BOGATSTVA NARODA I U TEORIJI
MORALNIH OSJEĆAJA**

Mentor:

Prof.sc.dr. Reić Zlatan

Student:

Kristina Vidulin (1120352)

Split, kolovoz, 2016.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	2
1.1. Definicija problema.....	2
1.2. Cilj rada.....	2
1.3. Metode rada.....	3
1.4. Struktura rada.....	3
2. BIOGRAFIJA ADAMA SMITHA.....	4
3. ISTRAŽIVANJE PRIRODE I UZROKA BOGATSTVA NARODA – NAJVAŽNIJI STAVOVI.....	12
3.1. Metodologija.....	12
3.2. Doprinosi.....	14
3.2.1. Osobni interes.....	14
3.2.2. Načelo podjele rada.....	15
3.2.3. Narodno bogatstvo.....	17
4. TEORIJA MORALNIH OSJEĆAJA – NAJVAŽNIJI STAVOVI...18	
4.1. Metodologija.....	18
4.2. Doprinosi.....	21
4.2.1. Simpatija – osjećaj za druge.....	21
4.2.2. Nepristrani promatrač.....	22
4.2.3. Vrline, dužnost i pravda.....	23
5. POVEZANOST SMITHOVIH STAVOVA IZMEĐU DVA GLAVNA DIJELA.....	25
6. ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA.....	30
SAŽETAK.....	32
SUMMARY.....	32

1. UVOD

1.1. Definicija problema

Problem istraživanja predstavlja traženje veze u stavovima Adama Smitha kao filozofa i kao ekonomista. Zbog Smithovog velikog utjecaja i samim time velikog doprinosa ekonomiji bitno je posvetiti mu više pažnje u današnjem vremenu te naći vezu u svemu tomu. Kao filozofa i ekonomista ga predstavljamo iz razloga što je naglašavao važnost ekonomskih sustava koje je navodio. Ono što je posebno zanimljivo kod Adama Smitha je što je navedene sustave zapravo otkrio u sustavu prirodne slobode. Kroz provedeno istraživanje ističu se njegova ipak najvažnija dva djela, a to su "*Teorija moralnih osjećaja*" i "*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*". U knjizi "*Teorija moralnih osjećaja*" (1759.) zaključuje da ne postoje posebni zakoni ekonomije koji su odvojeni od zakona ljudskog funkcioniranja i da je osnova morala osobna korist. U "*Istraživanju prirode i uzroka bogatstva naroda*" bio je prvi ekonomist koji se pozabavio načelima oporezivanja, odnosno kako ih mnogi stručnjaci još nazivaju "*poreznim kanonima Adama Smitha*".

1.2. Cilj rada

Cilj ovog rada je prikazati Adama Smitha kao ekonomista i kao filozofa pomoću njegovih glavnih dijela i pokušati naći vezu između jednoga i drugog. Ljudska priroda, koju je Adam Smith zagovarao, inspirirala je njegov daljnji rad, a to sve ukazuje na činjenicu kako ga u početku poznajemo kao moralnog filozofa koji se postupno razvio u moralnog ekonomista. Iz različitih razloga, zagovarajući liberalizam i ističući ne miješanje države u djelovanje tržišta, smatrao je da društvu treba doprinijeti kroz ekonomsku znanost a to je sve pokazao kroz brojne teorije kao što su: teorija nevidljive ruke, teorija apsolutnih prednosti, teorija ekonomskog rasta, teorija vrijednosti te kroz isticanje važnosti podjele rada kao i same političke ekonomije.

1.3. Metode rada

U radu se koriste sljedeće znanstveno-istraživačke metode:¹

- a) Metodom analize, u radu se raščlanjuju složene misaone tvorevina na njihove jednostavnije dijelove i elemente i izučavanje svakog dijela;
- b) Metoda sinteze je postupak znanstvenog istraživanja i objašnjavanja stvarnosti putem spajanja, sastavljanja jednostavnih misaonih tvorevina u složene i složenih u još složenije;
- c) Induktivna metoda kojom se na temelju pojedinačnih činjenica dolazi do zaključaka o općem sudu
- d) Metoda deskripcije koja je postupak opisivanja predmeta
- e) Metoda kompilacije je postupak preuzimanja tuđih zapažanja znanstvenoistraživačkog rada, njegovih spoznaja, stavova i zaključaka za pomoć u radu.

Prilikom istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka koji uključuju recentnu domaću i stranu literaturu vezanu uz temu te dostupna izvješća i publikacije nacionalnih i svjetskih organizacija.

1.4. Struktura rada

Rad je strukturno podijeljen na šest glavnih poglavlja, uključujući uvodni i zaključni dio. U uvodnom dijelu nastoji se definirati problematika, metode i ciljevi pisanja završnog rada. Nakon toga opisuje se biografija Adama Smitha, njegovo školovanje, utjecaji na njega, te cijeli njegov život od samog rođenja do smrti. Također se u sklopu drugog poglavlja navode Smithova glavna dijela, kada su i kako nastala te tko je sve utjecao na njih. Sljedeća dva poglavlja su u potpunosti posvećena njegovim najvažnijim djelima *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* i *Teoriji moralnih osjećaja*. Svaki od tih poglavlja, treći za *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* i četvrti *Teorija moralnih osjećaja*, stavlja naglasak na traženje glavnih stavova kod pojedinih dijela. Peti kao najvažniji dio odnosi se na prikaz povezanosti Smithovih stavova između glavnih dijelova. Na kraju, u zaključnom dijelu navode se glavne spoznaje do kojih se došlo istraživanjem.

¹ Zelenika R. (2000.): „Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela“, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, str. 319.-368.

2. BIOGRAFIJA ADAMA SMITHA

Adam Smith rođen je 5. lipnja 1723. godine u škotskom gradiću Kirkcaldy. Njegov otac, koji se također zvao Adam, bio je odvjetnik i kontrolor poreza za kotar Kirkcaldy koji je, nažalost umro nekoliko mjeseci prije nego mu se sin rodio. Adamova majka, Margaret Douglas iz Strathendryja, poslije muževe smrti nikada se više nije udavala i živjela je sa svojim jedincem, koji se nije ženio, sve do svoje smrti.²

Smith je u rodnom mjestu išao u pučku školu, koja je bila na odličnom glasu i jedna od najboljih pučkih škola u to vrijeme u Škotskoj. U školi se odlikovao marljivošću, ljubavlju za čitanjem i dobrim pamćenjem.³ Još u mladosti, Smith je pokazivao znakove onoga što bi psihijatri mogli zvati "profesorskim sindromom".⁴ Kad mu je bilo samo 14 godina, dovoljno je uznapredovao u klasičnim jezicima i matematici da krene na Glasgow Collage, da nastavi školovanje. Smith je u Glasgow Collage ušao u listopadu 1737. i ostao do proljeća 1740. U to vrijeme na Glasgow Collageu, predavala su tri profesora koji su ostavili dubok dojam na Smitha i njegov daljnji rad. To su bili Alexandar Dunlop, profesor grčkog, Robert Simson, profesor matematike, i Francis Hutcheson, profesor moralne filozofije.⁵ Smith je zbog utjecaja svoga profesora Hutchesona što se tiče vjerskih pogleda, cijeli svoj život bio deist⁶, a u politici whigovac⁷.

Hutcheson je u svojim predavanjima bio ispred svog vremena. On je prozreo neodrživost merkantilističkih shvaćanja o novcu. Njegove primjedbe o vrijednosti zvuče kao prvi nacrt

² Smith, A. , (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

³ Ibid

⁴ Ekelund, R. B., Hébert, R. F., „*Povijest ekonomske teorije i metode*“ – preveo Marković, L., (1998.), Zagreb, str. 99

⁵ Smith, A. , (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

⁶ Ibid, Deizam, učenje, po kojemu se postojanje boga kao osnove svijeta može dokazati pomoću razuma, pa prema tome vjera u božansku objavu nije potrebna ni kao izvor saznanja uopće ni kao izvor saznanja boga.

⁷ Ibid, Whigovci i torijevci, pripadnici dviju velikih engleskih političkih stranaka koje su nastale oko 1679., kad su whigovci bili protiv toga da Jakov II. postane engleski kralj, a torijevci su bili za to. Whigovci su okupili dissentere (one koji su pripadali aglinkanskoj crkvi) i kondonske trgovce, a torijevci veleposjednike u anglikance. Poslije zakona o reformi parlamenta iz 1832. počeli su se whigovci nazivati liberalima, a torijevci konzervativcima.

Smithovih ideja o upotrebnoj i razmjenskoj vrijednosti. Kao i kasnije Smith, on smatra rad velikim izvorom bogatstva i pravim mjerilom vrijednosti. On drži da svaki čovjek ima prirodno pravo da upotrebljava svoje sposobnosti kako god želi, uz uvjet da ne nanosi nikakvu štetu drugima i da javni interes ne zahtijeva drugo. To je upravo Smithov sustav prirodne slobode u gospodarstvu s općenitim ograničenjem u interesu javnosti. Hutcheson je autor slavne izreke, da treba težiti "najvećom srećom najvećeg broja", što je kasnije tako jasno došlo do izražaja u Smithovom *Bogatstvu naroda*.⁸

Smith se pokazao kao izvrstan matematičar i pokazivao je u tom predmetu lijepe uspjehe, dobio je stipendiju zbog općenitog uspjeha u znanostima te za Oxford. Na Balliol Collage, u Oxfordu, došao je u lipnju 1740. i ostao tamo neprekidno sve do 1746. Tadašnja predavanja u Oxfordu bila su na jako niskom stupnju i Smith je to vjerno prikazao u svom *Bogatstvu naroda*.⁹

Njegovi ga biografi opisuju kao bistra učenika sklonog "mahovima rastresenosti". Iako nije bio naročito lijep muškarac, bio je omiljen među svojim prijateljima. Imao je mnogih zdravstvenih problema (tresla mu se glava, cijelog života mučili su ga živci i imao je govornu manu) to mu nije oslabilo njegove intelektualne sposobnosti. Sam sebe je opisao "kavalirom ni po čemu osim po svojim knjigama". U svom vremenu je to doista i bio.¹⁰

U Oxfordu je mnogo čitao grčke i rimske klasike te se kroz cijeli život odlikovao neobično tanahnim i točnim poznavanjem njihovih dijela. Također, čitao je i talijanske i francuske pisce ta kaže da je francuske klasike posebno cijenio jer je pomoću njih nastojao popraviti svoj stil. Postigao je akademski stupanj B.A. (Bachelor of Art) te napustio Oxford u kolovozu 1746.godine. U knjigama se navodi da Smith nije želio još napustiti studij zbog svojih prijatelja koji su žarko željeli da započne karijeru sveučilišnog nastavnika, za koju je imao najviše preduvjeta. Nažalost, ta karijera mu nije bila moguća je su jedino svećenici u to

⁸ Smith, A. , (1952.), „Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

⁹ Ibid

¹⁰ Ekelund, R. B., Hébert, R. F., „Povijest ekonomske teorije i metode“ – preveo Marković, L., (1998.), Zagreb, str. 100

vrijeme mogli postati sveučilišni nastavnici, a Smith se nije želio zaređiti. Književnost je također djelovala na Smitha te je o njegovom književnom životu ostalo puno podataka. Više je volio klasičnu nego romantičnu školu. ¹¹

Svu svoju ljubav prema književnosti, Smith je prikazao u svom *Essayu on the Imitative Arts*, u kojem kaže da je ljepota uvijek u omjeru teškoćom koja se mora savladati. Već je u to vrijeme otkrio svoj pravi poziv jer je, uz sva predavanja o engleskoj književnosti, koja je držao tri uzastopne zime, barem jednu zimu držao predavanje i o ekonomiji. Studenti su putovali iz europskih zemalja, pa i Rusije, da bi slušali njegova predavanja.¹² U tim predavanjima zastupao je načela slobodne trgovine, koja je prvi put čuo od Hutchesona, a koja će kasnije toliko propagirati. Nakon smrti profesora logike, Londona, na Glasgow Collage 1750., Smith je jednoglasno izabran na upražnjenu katedru. Tada je imao 27 godina i tada je započelo razdoblje od 13 godina aktivnog akademskog rada koje je Smith gledao „kao na neusporedivo najsretnije i najčasnije razdoblje“ svog života. Nakon dvije godine, 29. travnja 1752. izabran je za profesora moralne filozofije čija je katedra sadržavala pravo i političke znanosti. Prema svjedočanstvu studenata, Smith je 1752. ili 1753. u svojim predavanjima iznosio osnovna načela *Bogatstvo naroda*.¹³

Smith je bio izuzetno bistar i oštrouman mladić i to su vrlo dobro znali oni koji su ga poznavali. To potvrđuje i sama činjenica, da je Smith za vrijeme svoje profesure na Glasgow Collageu obavljao gotovo sve poslove pravnog i financijskog karaktera za sveučilište. Bio je blagajnik sveučilišta, vicerektor te mu je na kraju sveučilište dodijelilo doktorat prava 1762.godine. U to vrijeme bio je srednje visine, pun, ali ne debeo, uspravna stasa, s dobro oblikovanom glavom i velikim sivim ili svijetloplavim očima koje su zračile „neizrecivu dobrodušnost“.¹⁴

¹¹ Smith, A. , (1952.), „Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

¹² Ekelund, R. B., Hébert, R. F., „Povijest ekonomske teorije i metode“ – preveo Marković, L., (1998.), Zagreb, str. 100

¹³ Smith, A. , (1952.), „Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

¹⁴ Ibid

Godine 1759., sa svojih 36 godina, Smith je objavio svoje djelo *Teorija moralnih osjećaja*. Djelo počinje riječima:

„Ma kakav bi stupanj egoizma pretpostavljali kod čovjeka, njegovoj je prirodi očito svojstven da sudjeluje u tome što se događa drugima ... Baš ono i služi kao izvor žalosti ili sućuti i različitih osjećaja koje u nama izazivaju nesreće nepoznatih ...“¹⁵

To je djelo bilo pokušaj utvrđivanja izvora moralnih sudova, moralnog odobravanja i neodobravanja. U njemu Smith shvaća čovjeka kao biće osobna interesa koje je ipak izgleda sposobno donositi moralne sudove na temelju treće osobe, nepristranog promatrača. Mnogi ekonomisti smatraju da je bolji opis osobna interesa Smith obradio u *Bogatstvu naroda*. *Teorija moralnih osjećaja* odmah je pobudila zanimanje drugih ekonomista i Smithu donijela slavu.¹⁶

Poslije *Teorije moralnih osjećaja* njegov glas se daleko širio, tako da mu je engleski državnik, ponudio nagradu od £300 godišnje i plaćanje svih troškova tijekom boravka u inozemstvu i penziju od £300 godišnje, u zamjenu da bude odgojitelj i pratitelj njegova pastorka na putu u Europu. Naravno, Smith je to prihvatio budući da mu je plaća kao sveučilišnog nastavnika bila oko £170. Na putu su se zadržali oko dvije i pol godine. Iste godine, kada su stigli u Pariz, Smith i njegov suputnik, njegova *Teorija moralnih osjećaja* je prevedena na francuski jezik i bila je jako dobro primljena.¹⁷

U razdoblju od svoje 44. i 50.godine, nakon povratka iz Francuske, Smith živi sa svojom starom majkom u rodnom gradu i radi na velikom djelu iz političke ekonomije *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Mnogi su ga smatrali čudakom zbog rastresenosti, nikada se nije ženio, uzorno je pratio sve događaje u svijetu, a posebno u Americi. Djelo je završio 1773.godine, ali odlazi u London gdje ga je još tri godine završavao da bi na kraju djelo bilo

¹⁵ Smith, A. , (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

¹⁶ Ekelund, R. B., Hébert, R. F., „*Povijest ekonomske teorije i metode*“ – preveo Marković, L., (1998.), Zagreb, str. 100

¹⁷ Smith, A. , (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

objavljeno 9. ožujka 1776. godine. Bilo je tiskano u dva sveska; prvi je sadržavao knjigu I., II., i III., a drugi IV. i V. Svu svoju teoriju Smith je izložio u prva dva dijela, a preostala tri su sadržavala povijesno-opisni materijal. Najveću kritiku na njegovo djelo dao je Marx¹⁸ u svoje tri knjige *Kapital*. Marx kaže da Smith jako naivno ulazi u objašnjenja kod obadvije knjige, ukazivao je na proturječnosti u knjizi, te na temelju Smithovih "grešaka" izvlačio istinu za sebe.¹⁹

Prema Marxu, Smith je u *Istraživanju prirode i uzroka bogatstva naroda* želio postići dva cilja: djelo je bilo pokušaj da se prodre u unutrašnjost buržoaskog društva i Smith je, po prvi put, htio opisati svoje životne odlike onako kako se one na vanjski način prikazuju, odnosno da ih reproducira jezikom i procesom mišljenja.²⁰

Djelo je imalo jako veliki odjek jer je Smith u njoj objasnio ono što prijašnji ekonomisti nisu shvaćali, a to je da se kapital raspada na postojani kapital + promjenljivi kapital + višak vrijednosti, te da se u svom velikom obliku raspada u sredstva za proizvodnju i sredstva za potrošnju.²¹

Smith je 1778. godine postao komesar za poreze u Škotskoj sa sjedištem u Edinburghu. Taj posao mu je donosio toliko velike prihode da se mislio odreći mirovine, koju mu je, plaćao vojvoda od Buccleugha, s kojim je bio veliki prijatelj i koji ga je jedva nagovorio da nastavi i dalje primati mirovinu. Smith je od tada samo uživao slavu, dobio je mnoga priznanja, a najviše od svih ga je dirnuo izbor za rektora Glasgow Collagea 1787.g. Održavši govor, prilikom ustoličenja, još se jedanput sjetio svog profesora Hutchensona koji je na njega i njegove radove ostavio jako velik utjecaj. Do kraja života živio je u Edinburghu i bavio se

¹⁸ Karl Heinrich Marx (Trier, Njemačka 5. svibnja 1818. – London, 14. ožujka 1883.), njemački filozof. Utemeljitelj komunizma. Bio je utjecajan njemački filozof, politički ekonomist, te revolucionar, osnivač Međunarodnog saveza radnika ili Prve Interancionalne. Iako je doktorirao filozofiju, puno se više bavio političkom aktivnošću i spisateljskom djelatnošću, a posebno ekonomijom.

¹⁹ Smith, A., (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

²⁰ Marx, K., Engels, (1969.), F., *Dela*, Beograd

²¹ Smith, A., (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

književnošću. Želio je napraviti još pokoje izdanje svojih knjiga, posebice *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, te obraditi još područje ekonomike i prava, kako je obećao u *Teoriji moralnih osjećaja*, ali ga je, nažalost, smrt spriječila u tome. Svi njegovi papiri i nedovršeni spisi su spaljeni po njegovim izričitim željama. Umro je 31. srpnja 1790. Smith je bio vodeći ekonomist svoga vremena i njegovi utjecaj daleko su dopirali. Unatoč svemu tome, nije otkrio nikakve vječne i nepromijenjene zakone već samo zakone koji su vrijedili u jednom određenom vremenu, kako i sam Hanžeković²² zaključuje na kraju svog predgovora: „jedan dio istine koja se 'kao kruh naš svagdanji mora osvajati svaki dan iznova, a u tom su znanost i učenost, kao i u svim ostalim svojim zadacima, samo ogledalo života'.“²³

Smith se danas smatra ocem ekonomije jer je prije svega bio graditelj sustava. Njegov sustav spaja teoriju ljudske prirode i teoriju povijesti s osobitim oblikom prirodne teologije i nekim vrlo realističnim opažanjima gospodarskog života. Glavnu ulogu u tom sustavu imaju poljoprivredne, prerađivačke i trgovinske djelatnosti te novac koji olakšava cijelu razmjenu. Kao tri glavne crte njegove analize navode se:

- Podjela rada,
- Analiza cijena i alokacije te
- Priroda gospodarskog rasta

U cijelom je *Bogatstvu naroda*, i djelu koje mu prethodi, *Teorija moralnih osjećaja*, Smith objašnjavao kako božanska vlada svega postojećega reagira glede ekonomskih i političkih problema. Kada je u pitanju država, pod utjecajem M. Friedmana²⁴, smatrao ju je nesposobnom i nepoželjnom pri donošenju bilo kakvih odluka.

Prema mnogima, Smith je bio trijezni realist i uzimao je ljude onakve kakvima ih je nalazio i sve svoje analize temeljio upravo na njihovu karakteru koji se mijenja. Zaključio je da ljudi imaju dvije urođene crte psihologije. Prva, ljudi su prvenstveno zainteresirani za stvari koje su im najbliže, te druga, koja proizlazi iz prve, da je cilj svakog čovjeka da poboljša svoje stanje.

²² Marijan Hanžeković (1915-1993), istaknuti financijski stručnjak, profesor Ekonomskog fakulteta u Zagrebu i prvi ministar financija Republike Hrvatske (1990-1991), leksikograf i prevoditelj.

²³ Smith, A. , (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

²⁴ Milton Friedman (31. srpnja 1912. – 16. studenog 2006.), američki ekonomist, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1976. godine. Friedman i Keynes često se smatraju najutjecajnim ekonomistima 20. stoljeća, Keynes prve polovice, Friedman druge polovice 20. stoljeća.

Adam Smith je bio apostol ekonomskog liberalizma. Njegovi govori bili su jasni, bio je brzo prihvaćen u Europi te su se u njegovim razmatranjima nadovezali mnogi ekonomisti nakon njega. Neki od njih bili su:

- J.B. Say²⁵ (kod njega je poduzetnik taj koji upravlja poduzećem i kojem je cilj maksimiziranje dobiti. Poznat je po svom zakonu – „Sayev zakon“ koji kaže da svaka ponuda stvara sebi dostatnu potražnju),
- T.R. Malthus²⁶ (doveo je u sumnju Sayev zakon, smatrao je da u društvu postoje neproduktivni potrošači te je prvi u engleskoj teoriji otvorio mogućnost krize),
- D. Ricardo²⁷ (nastavio je dalje razvijati liberalnu ekonomsku teoriju. Bio je zemljoposjednik koji je radio pet god na burzi. Cijeli je svoj život radio na tome da „ispravi“ Smithove postavke odnosno da bih ih približio stvarnim kretanjima. Kao vrsni poznavalac ekonomskog života, bio je pomalo iznenađen Smithovim nepoznavanjem istoga. U svojim razmatranjima polazi od Smithove teorije radne vrijednosti, učvrstio je Sayev zakon , ali i postavio ekonomiku u čvrste okvire)
- G. F. List²⁸ (na početku je forsirao Smithove liberalne koncepcije, to se nije sviđjelo njemačkim državicima te su ga bacili u tamnicu jer je kako oni kažu „išao ispred svoga vremena“. Odbacio je liberalni *laissez faire* te je smatrao da je nemoguće stvaranje gospodarski razvijene države bez carinske zaštite mlade industrije. Time je postao nosilac ekonomskog nacionalizma).

Uz gore navedene, bitno je spomenuti i J. C. L. De Sismondija²⁹ koji je potpuno bio pod Smithovm utjecajem. (u svojim knjigama ne gubi poštovanje prema Smithu al je imao mnogo primjedbi kod primjeni Smithove teorije u Ricardovoj interpretaciji).

²⁵ Jean-Baptiste Say (Lyon, 5. siječnja 1767. - Pariz, 18. studenog 1832.), francuski ekonomist u prvoj trećini 19. stoljeća. Prije nego što je postao akademski političar i ekonomist u kasnijim godinama života, Say je radio u različitim uredima slijedeći obiteljsku tradiciju, radio u tvrtkama životnog osiguranja, bio je novinar, vojnik, policajac i pisac.

²⁶ Thomas Robert Malthus (13. veljače 1766. – 29. prosinca 1834.), bio je engleski svećenik i znanstvenik sa jakim utjecajem na političku ekonomiju i demografiju. Najpoznatije djelo „*An Essay on the Principle of Population*“ (1798.).

²⁷ David Ricardo (18. travnja 1772. - 11. rujna 1823.), bio je engleski ekonomist; jedan od najutjecajnijih od klasičnih ekonomista. Najpoznatije djelo „*Načela političke ekonomije i oporezivanja*“, (1817.)

²⁸ Georg Friedrich List (6. kolovoz 1789. - 30. studeni 1846.), bio je vodeći njemačko-američki ekonomist iz 19. stoljeća koji je razvio „*National system*“. Bio predak njemačke ekonomske povijesne škole , i smatra se jedinstvenim izvornim europskim teoretičarom čije su ideje bile temelj za Europsku ekonomsku zajednicu.

²⁹ Jean Charles Léonard de Sismondi (19. svibanj 1773. u Ženevi - 25. lipnja 1842. u Chêne-Bougeries, Kanton Ženeva), čije je pravo ime bilo Simonde, bio je povjesničar i politički ekonomist, koji je najpoznatiji po svojim djelima iz povijesti na francuskom i talijanskom jeziku, i njegovim ekonomskim idejama.

Adam Smith je utemeljitelj i, uz D. Ricarda, glavni predstavnik engleske klasične škole političke ekonomije. Vjerovao je u automatizam svoga sustava koji generira harmoniju interesa i spontano uravnotežuje ne samo ponudu i potražnju, već i interese sudionika proizvodnog procesa.³⁰

Otkrio je čudesno svojstvo konkurentskog tržišnog gospodarstva uz naglasak da će samo u uvjetima savršene konkurencije (pod savršenom konkurencijom on podrazumijeva da sva dobra i usluge imaju cijenu i da se razmjenjuju na tržištu te da niti jedno poduzeće niti potrošač nisu dovoljno veliki da utječu na tržišnu cijenu³¹) tržišta iz raspoloživih resursa istisnuti maksimalno roba i usluga. Nije imao povjerenja u monopoliste i javne monarhe već je bio na strani običnih ljudi i jasno je znao da je put u propast popločan dobrim namjerama.³²

Da je Adam Smith, zaista bio poseban i jednostavan u svom pisanju, i Schumpeter³³ je to imao u vidu te je jednom prilikom rekao:

„Upravo njegova ograničenost dovela je do uspjeha. Da je on bio sjajni, ne bi bio tako ozbiljno prihvaćen, da je dublje kopao, da je iskopao više teško shvatljivih istina, da je koristio teške i složene metode, ne bi bio shvaćen. Ali on nije imao takve ambicije: u stvari, on nije volio ništa što je prelazilo čisti zdravi razum“³⁴

Iako je to bilo nelogično za doba u kojem je živio, ipak je uspio zadržati svoj svjetonazor optimističnim i njegova je teorija povijesti bila razvoj prema boljem. Postao je najbolji prijatelj *laissez faire* civilizacije i branitelj trgovaca i poduzetnika. Djelo, *Bogatstvo naroda*, bilo je mnogo prihvatljivije i korisnije u duhu njegova vremena.³⁵

³⁰ Stipetić, V., (2001.), *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb, str. 591-599

³¹ Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D., (2011.), *Ekonomija*, Zagreb, str. 35

³² Ibid, str. 30

³³ Joseph Alois Schumpeter (1883. – 1950.) bio je poznati ekonomist te jedan od profesora na sveučilištu Harvard u SAD-u. Autor je više djela, a u doktrinama istraživanja naročito se bavio pitanjima gospodarskog razvoja, što ga je učinilo vrlo poznatim u svijetu znanosti.

³⁴ Baletić, Z., *Ekonomski liberalizam i ekonomska znanost*, dostupno na: <http://www.hazu.hr/~azrnic/eRad492/Rad492Baletic.pdf>, pogledano kolovoz 2016.

³⁵ Grdešić, M., (2005.), *Adam Smith i James Steuart: suprotstavljeni imaginariji ranog kapitalizma*, Zagreb, dostupno na: [file:///C:/Users/Kristina/Downloads/03_radovi1%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Kristina/Downloads/03_radovi1%20(2).pdf), pogledano: kolovoz 2016

3. ISTRAŽIVANJE PRIRODE I UZROKA BOGATSTVA NARODA – NAJVAŽNIJI STAVOVI

3.1. Metodologija

Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda smatra se čudesnim djelom koje nije samo napad na merkantilizam već puno više od toga što se i dokazalo. Također, mnogi smatraju da su oni dijelovi koji su najmanje čitani upravo oni dijelovi koji su i najzanimljiviji i pružaju najviše užitka.

Knjiga je podijeljena u pet dijelova. Knjiga I odnosi se na podjelu rada, porijeklo i uporabu novca, cijene, nadnice, profit i rente. Knjiga II sadrži često kritiziranu teoriju kapitala i kamate. Knjiga III posvećena je pogledu ekonomskog razvitka Europe od antičkih vremena do 18.stoljeća. Nemilosrdna kritika merkantilizma i prepreke slobodnoj trgovini izražene su u knjizi IV. Zaključak svemu tome nalazi se u knjizi V, gdje opširno piše o oporezivanju i fiskalnoj politici osamnaestog stoljeća u Velikoj Britaniji.³⁶

Izdavanje knjige, *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* (1776.), mnogi ekonomisti ocjenjuju kao početak moderne ekonomske misli.³⁷ Pišući *Bogatstvo naroda*, Smith polazi od postavke da postoji radikalni raskid modernog vremena sa povijesnim gledištima. Kao glavni cilj, uzeo je uspostavu sustava političke ekonomije, prema kojemu bi se upravljala politika naroda radi poticanja rasta njihova bogatstva i blagostanja. Naravno, uvod u svemu tome našao je u teoriji prirodnog poretka, njegova najdražeg profesora, F. Hutchesona i u prikazu povijesti građanskog društva A. Fergusona³⁸. Također, i tu je, prema Smithu, pomogao sustav slobodne trgovine (bar je on vjerovao u to). Svaki je pojedinac imao pravo slobode izabrati što je za njega najbolje, slobodno raspolagati svojim resursima i odlučivati prvenstveno u vidu vlastitog interesa uz što manje troškove. Kao dodatni izvor bogatstva, za sve, navodi podjelu rada i razmjenu, te kaže da će u tako uređenom društvu doći do izjednačavanja interesa

³⁶ Smith, A., (1952.), „*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*“ - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 16-33

³⁷ Stipetić, V., (2001.), *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb, str. 38

³⁸ Adam Ferguson, škotski filozof i povjesničar škotskog prosvjetiteljstva. Bio je suosjećajan prema tradicionalnim društvima, a kritizirao je trgovačka društva koja čine čovjeka slabim, nečasnim i nezainteresiranim za svoju zemlju. Bio je „otac moderne sociologije“. Najpoznatije njegovo djelo je *Essay the History of Civil Society* (1767.).

pojedince i zajednice. Da bi se svi njegovi naumi ostvarili oštro je zagovarao umjerenost i mudrost pri uvođenju novih načela i oblika društvene regulacija.³⁹

Bogatstvom naroda Smith prvenstveno ističe univerzalnost težnje za akumulacijom zlata i srebra u europskim zemljama. Kao i mnogi fiziokrati, upozoravao je na ludost trgovačke prakse kao izravne posljedice loših ekonomskih učenja te da se mora prvo mora srušiti stara da bi se izgradila nova politička ekonomija. Tu do izražaja dolazi on kao filozof.⁴⁰ Njegovo individualističko načelo, u kojem je toliko ustrajao, je da je država najlošiji mogući gospodar sredstava.⁴¹ U financije je uveo načelo štedljivosti pri trošenju budžetskih sredstava.⁴²

Adam Smith, u svom *Bogatstvu naroda*, pod utjecajem fiziokrata, bitno utječe na promjenu odnosa prema poljoprivredi i ekonomskoj teoriji. Tim djelom konstruira modernu ekonomiju, koja je, do tada, postojala isključivo u zametcima pojedinih pisaca – prethodnika.⁴³ Smitha nazivaju „pionirom“ novog vremena. On je sistematizirao ekonomsko znanje i spoznaje, odnosno kako E. Roll⁴⁴ kaže: „uveo je red u kaotično stanje ekonomskog istraživanja“. Započeo je u Engleskoj u kojoj, iako još nije bilo golemih tekstilnih tvornica, kako je nova tehnologija dovela do podjele rada pri kojoj pojedinac, obavljajući uski segment posla, povećava proizvodnost rada i sebe i cijelog proizvodnog procesa. Ta podjela rada prema njemu nije nikakav izvor ljudske mudrosti, već sklonost ljudske prirode da mijenja jednu stvar za drugu.

Njegove revolucionarne domete je teško izložiti, a neki od njih su:

- Ekonomističko shvaćanje liberalizma;
- Njegov svjetonazor temelji se na engleskoj tradiciji. Polazi od izgrađenog stava da se ljudsko društvo neprestano razvija i kumulira u sustavu koji opisuje;
- Uvjerenje kako promjene u ekonomskim uvjetima izazivaju i promjenu u političkoj strukturi te da do promjena može doći djelovanjem pojedinca – građana, a ne iskazivanjem zamisli (on tu spaja svoje moralne nazore s individualizmom) jer samo kada postoji prirodna sloboda za pojedinca postoji i za druge.

³⁹ *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56797> pogledano: kolovoz 2016

⁴⁰ Stipetić, V., (2001.), *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb, str.188, 189

⁴¹ Ibid, str. 502

⁴² Ibid, str. 503

⁴³ Ibid, str. 522

⁴⁴ Erich Roll, barun, profesor ekonomije i trgovine u University College Hull Oxford University.

Prema Galbraithu⁴⁵:

„Bogatstvo naroda je opsežna, neustavna rasprava, bogata duhovitostima i pisana izvrsnim proznim stilom, ali s Biblijom i Marxovim Kapitalom, jedna od triju knjiga koje se sumnjivo pismeni osjećaju slobodnima citirati na pročitavši ih. To je osobito u Smithovom slučaju težak gubitak.“⁴⁶

3.2. Doprinosi

3.2.1. Osobni interes

Osobni interes posebno je izražen u izreci u kojoj Smith kaže:

„Ne očekujemo naš ručak od dobrohotnosti mesara, pivara ili pekara, nego otud, što oni vode računa o svojim vlastitim probitcima; ne obraćamo se njihovu čovjekoljublju, nego njihovu samoljublju, i ne govorimo nikad o našim potrebama, nego o njihovoj koristi. Jedino prosjaku može odgovarati, da uglavnom ovisi o dobrohotnosti svojih građana.“⁴⁷

Prema Smithu, načelo osobnog interesa djeluje kao i načelo podjele rada spontano, isključivo djelotvornom težnjom svakog čovjeka. Njegovo zadovoljavanje potreba nema antisocijalni učinak, već naprotiv pozitivno djeluje na cijelu zajednicu.⁴⁸

Zadovoljavanje osobnog interesa djeluje na ubrzanje gospodarskog razvoja samo ako mu se dozvoli da slobodno djeluje. Taj osobni interes kod upotrebe kapitala, koji pojedinca potiče da se stalno trudi da iznađe najpovoljniju upotrebu za njega kao jedinke ujedno će voditi i zadovoljavanju interesa cjelokupnog društva, mada to njemu nije bio cilj u samom početku, i na taj način Smith objedinjuje društveni i pojedinačni interes pri alokaciji privatna kapitala. Kod tumačenja tržišnih zakonitosti, Smith je došao do čudnih zaključaka. Naime, on tvrdi da

⁴⁵ John Kenneth Galbraith, (15. listopada 1908 - 29. travnja 2006) je kanadski (a kasnije i američki) ekonomist, javni službenik i diplomat, a vodeći zagovornik američkog liberalizma u 20. stoljeću. Njegove knjige o ekonomskim temama bile su bestseleri iz 1950-ih do 2000-ih, a za to vrijeme Galbraith ispunio ulogu javnog intelektualca. Kao ekonomist, nagnuo se prema post-kejnzijanskoj ekonomiji iz institucionalne perspektive.

⁴⁶ Galbraith, J. K., (1995.), *Ekonomija u perspektivi (kritička povijest)*, Zagreb, str. 46

⁴⁷ Smith, A., (1952.), *„Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“* - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 52

⁴⁸ Lunaček, V., (1996.), *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, str. 262

poduzetnika, pojedinca koji ulaže svoj kapital u poslove, vodi jedna „nevidljiva ruka“ koja mu pomaže ostvariti cilj koji mu uopće nije bio u namjeri. Poslao je jasnu poruku, da će liberalni tretman poduzetnika učiniti ekonomiju dane zemlje mnogo učinkovitijom nego kada se u ime “društvenih” interesa sputavaju privatne inicijative. Time raskida sa prosvjetiteljstvom, liberalnom politikom apsolutizma. U cilju ekonomskog blagostanja treba napustiti predrasude i osloboditi poduzetničke sposobnosti, a to se postiže nevidljivom rukom koja otklanja zablude i na neki način ih kažnjava. Danas je nevidljiva ruka temelj ekonomske znanosti i postala je u mnogočemu vidljivija i računski dokaziva.⁴⁹

U svemu tome važnu ulogu igra nemiješanje države u ekonomska zbivanja. I sam kaže: „*Daleko je najbolja politika prepustiti stvari da idu svojim prirodnim tokom.*“ Za državu smatra da se treba baviti drugim poslovima, i pri tome misli na poslove kao što su:

- Očuvanje naroda od nasilja drugih naroda
- Očuvanje svakog vlastitog građanina od nepravde ili smetanja od strane njegovih sugrađana
- Podizanje gospodarskih ustanova, koje su u korist zajednice, a koje osiguravaju privatnom poduzetniku zaradu⁵⁰

3.2.2. Načelo podjele rada

Temelji se na vrijednosti, cijenama i potrošnji. Prema njemu, rad je temelj bogatstva naroda i njegova veličina ovisi o količini i proizvodnosti rada nacije. Rad je proizvodniji i učinkovitiji što je veća podjela rada. Smith je postavio na noge radnu teoriju vrijednosti ali nije u potpunosti razriješio poteškoće sa zamjebenom vrijednošću robe, što je ostavilo prostora stoljetnoj diskusiji oko interpretacije njegovih pogleda. Iznimnu pažnju je posvetio najamnom radu, višku vrijednosti, profitu i rentama slijedeći pomalo fiziokratska učenja kada je izvukao zaključak da je: „*ljudska hrana jedini proizvod zemlje, koji uvijek i nužno daje vlasniku zemlje neku rentu*“.⁵¹

⁴⁹ Stipetić, V., (2001.), *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb, str. 591-599

⁵⁰ Lunaček, V., (1996.), *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, str. 257-288

⁵¹ Stipetić, V., (2001.), *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb, str. 591-599

Prema Smithu, podjela rada je biološki korijen, kojim, čovjek kao biološko biće, izgrađuje opseg namirenja svojih i drugih gospodarskih potreba u većim dimenzijama.⁵²

Glasoviti je primjer tome o izrađivanju igla pribadača:

„Uzmimo primjer iz veoma beznačajne manufakture, ali iz manufakture u kojoj su ljudi veoma često zapazili podjelu rada, a to je obrt iglara. Radnik koji nije izučen za taj posao (od kojega je podjela rada učinila poseban obrt), a koji nije upoznat ni s upotrebom strojeva koji se u njemu primjenjuju (a za izum kojih je vjerojatno dala priliku ista ta podjela rada), jedva bi, možda s najvećom marljivošću, mogao napraviti jednu pribadaču na dan, a sigurno ne bi mogao učiniti dvadeset. Ali onako, kako se danas taj posao obavlja, ne samo da je cijeli taj posao poseban obrt, već je podijeljen na izvjestan broj grana, od kojih su veći dio isto tako posebni obrti. Jedan čovjek izvlači žicu, drugi je izravnava, treći reže, četvrti šilji, peti brusi vrh na koji će doći glavica. Izrada glavica zahtijeva dvije ili tri odvojene radnje; njezino pričvršćivanje poseban je obrt. Biljenje pribadača isto tako. Čak i njihovo zabadanje u papir poseban je obrt ...“⁵³

Jednom prilikom, Joseph Schumpeter, dao je pomalo pretjeranu ocjenu Smithove podjele rada, iako ona nije bila daleko od istine. On kaže da je Smithova podjela rada: „*praktički jedini faktor ekonomskog napretka*“.⁵⁴

Tri su prednosti podjele rada:

1. Povećanje znanja i spretnosti svakog radnika
2. Ušteda vremena
3. Izumi strojeva

Ili kako on sam kaže:

„Mnogo je vjerojatnije da će ljudi otkriti lakše i zgodnije metode za postizanje nekog cilja, kada je cijela njihova pozornost usmjerena a taj jedini cilj, nego kada je raspršena na mnogo različitih stvari.“⁵⁵

⁵² Lunaček, V., (1996.), *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, str. 257-288

⁵³ Smith, A., (1952.), *„Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“* - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 43,44, Knjiga I, poglavlje 1 – O podjeli rada

⁵⁴ Ekelund, R. B., Hébert, R. F., (1997.), *Povijest ekonomske teorije i metode*, MATE, Zagreb, str. 119

3.2.3. Narodno bogatstvo

„Ako se politička ekonomija promatra kao grana znanosti državnika ili zakonodavca, ona sebi postavlja dva različita cilja: prvo, pribaviti uzdržavanje ili obilan dohodak narodu. Ili bolje: omogućiti narodu da sebi pribavi obilan dohodak ili uzdržavanje; i drugo, opskrbiti državu ili zajednicu dohotkom dovoljnim za javne službe. Ona nastoji obogatiti i narod i vladara“⁵⁶

Odnosi se na razradu mjera i načina kojima se potiče gospodarski razvoj svake zemlje. Doprinos koji se može smatrati najznačajnijim, je dogma, kako je potrebno osloboditi unutarnju i vanjsku trgovinu zemlje stega koje su gospodarstvu nametnuli gradovi i države. Smith smatra, da samo tamo gdje tih ograničenja nema može doći do punog izražaja učinaka rastuće podjele rada i učinkovitost plasmana kapitala. Ovdje Smithovo zagovaranje slobodne trgovine dolazi do izražaja jer kaže da u svrhu maksimiziranja razvoja, valja proširiti područje slobodne trgovine. Zagovaranjem slobodne trgovine, odnosno zagovaranjem napuštanja zatvorenosti domaćeg tržišta, Smith podvrgava razornoj kritici višestoljetnog uvjerenja merkantilista po kojim su zlato i srebro temelj nacionalnog bogatstva, budući da je godišnji rad svakog naroda ovisi o vještinama, spretnosti i rasuđivanjima koje se primjenjuju pri radu nekog naroda.⁵⁷

Smith se oštro razlikovao od merkantilista što se tiče prirode bogatstva neke zemlje. On smatra da: *„...visoka cijena plemenitih kovina ne može biti dokaz siromaštva ili barbarstva neke zemlje to je samo dokaz o siromaštvu onih radnika koji su upravo opskrbljivali trgovinski svijet.“* Prema njemu: *„Nacionalno bogatstvo se ne mjeri vrijednošću plemenitih kovina u nekoj zemlji već "razmjenskom vrijednošću" godišnjeg proizvoda zemlje i rada“.*

Smatrao je da je jedino proizvodnja, isključivo fizičkih proizvoda, bit bogatstva i to ga dovodi do nesretnog razlikovanja proizvodnog i neproizvodnog rada o čemu se kasnije dosta raspravljalo. Međutim, on nije smatrao neproizvodne radnike beskorisnima, već jednostavno nije smatrao da njihove aktivnosti unaprjeđuju cijeli gospodarski rast.⁵⁸

⁵⁵ Smith, A. , (1952.), *„Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“* - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 46, 47 Knjiga I, poglavlje 1 – O podjeli rada

⁵⁶ Smith, A. , (1952.), *„Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“* - preveo Hanžeković, M., Zagreb, str. 419 Knjiga IV, Uvod

⁵⁷ Stipetić, V., (2001.), *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Zagreb, str. 591-599

⁵⁸ Ekelund, R. B., Hébert, R. F., (1997.), *Povijest ekonomske teorije i metode*, MATE, Zagreb, str. 120

4. TEORIJA MORALNIH OSJEĆAJA – NAJVAŽNIJI STAVOVI

4.1. Metodologija

Smith je uživao vrlo visoki škotski ugled dugo prije nego je njegovo ime bilo poznato općoj javnosti. Ali, 1759., kada je izdao svoju knjigu *Teorija moralnih osjećaja*, postao je opće priznat kao suvremeni pisac. Knjiga je od samog početka bila odlično prihvaćena i ukazuje na Smithovu genijalnost, rječitost i obilnost stvarne ilustracije da bude opće prihvaćena i cijenjena.⁵⁹

Knjiga je napisana na vrlo lijep, jasan i zanimljiv način. Smith je imao specifičan smisao za primjere i književnost, a njegovo konstanto korištenje zamjenice "mi" kroz cijelu knjigu dovodi čitatelja u izravan dijalog sa Smithom. Knjiga sadrži točan opis ljudskih emocija, osjećaja i iskustava, i uz stalno ponavljanje (podsjećanje) nekih glavnih točaka, Smith gradi svoju složenost. *Teorija moralnih osjećaja* temeljena je na društvenoj organizaciji, izgradnji identiteta, normativnih standarda te ljudskom ponašanju u cjelini.⁶⁰

Bila je to prva knjiga Adama Smitha u kojoj on dokazuje da nije bio samo ekonomist već i filozof. Temeljno načelo knjige je prikazati moralne percepcije djelovanja drugih ljudi i prikaz naših vlastitih sudova o tome. Smithova, *Teorija moralnih osjećaja*, pokušaj je utvrđivanja izvora moralnih sudova, moralnog odobravanja i neodobravanja. On kaže da je to svojstvo naše prirode da se možemo unijeti u položaj drugih ljudi i da sa njima dijelimo osjećaje koje iziskuje određena situacija. U njemu, Smith shvaća čovjeka kao biće osobna interesa koje je, ipak, izgleda sposobno donijeti moralne sudove na temelju treće osobe, nepristranog promatrača. Ne odbacuje načelo korisnosti, već priznaje da korisnost pojačava moralnu snagu, ali da ona nije glavni izvor moralnog odobravanja. Glavna Smithova zasluga

⁵⁹ Rae, J., (1895.), *Life od Adam Smith*, London, Macmillan, Dostupno na: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Rae/raeLSCover.html> , (posjećeno u kolovozu 2016.)

⁶⁰ Weinstein, J. R. , Internet Encyclopedia of Philosophy, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovozu 2016.)

je što je postavio uvjerljivo opće načelo morala na kojem se temelji mogućnost općeg napretka čovječanstva.⁶¹

Postoji nekoliko implikacija ovog pristupa. Prva je ta da je Smith Anti-redukcionista⁶², odnosno on ne misli da se moral može svesti na niz prirodnih ili Božjih zakona niti da je moral sam po sebi sredstvo za proizvodnju najveće sreće. Jasno kaže da su se filozofi njegova vremena previše posvetili posljedicama djelovanja, a da on samo želi ukazati na njihove ispravnosti odnosno motive koji ih nadahnjuju. Uzimajući u obzir sve njihove poglede, Smith nastoji sve to prikazati u jednom načelu. Drugom implikacijom, Smith se približava Aristotelu⁶³ kojeg vidi kao autora, koji je kao i on, sve htio temeljiti odnosno svesti na jedno načelo. Ova se implikacija može primijetiti prilikom čitanja *Teorije moralnih osjećaja* (npr. kada Smith karakterizira ispravnost između viška i manjka strasti⁶⁴, ili kad razlikuje odmjerenu apetita iz vlastitog interesa od kreposti umjerenosti⁶⁵, ili pri isticanju navika⁶⁶, ili superiornosti prijateljstva kao vrline nad užitkom prijateljstva⁶⁷). I na kraju, Smithova je fenomenološka metoda isprepletana jakim sklonostima prema partikularizmu⁶⁸. On inzistira na općim pravilima morala koja su utemeljena na iskustvu koja, u pojedinim slučajevima, naš prirodni osjećaj zasluga i postojanosti, odobrava ili ne odobrava.⁶⁹

Smith je među prvima pokušao dati objašnjenje za smisao koji ima religija i kultura u našim moralnim životima te ukazuje na nužnost vjerovanja u život poslije smrti ako želimo i dalje zadržati moralno ponašanje. On predviđa vjerovanje u Boga bez da ikada inzistira na tome da On postoji. U isto vrijeme, jasno ukazuje na činjenicu da svaka religija koja daje prioritet obreda ili uvjerenja preko morala je štetna i da predstavlja jednu od najvećih opasnosti za

⁶¹ Enciklopedija, (INTERNET), dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56797> (posjećeno u kolovozu 2016.)

⁶² **Redukcionizam** je shvaćanje prema kojem je za objašnjenje neke pojave dovoljno navođenje jedne vrste činjenica, dok se za druge smatra da su nebitne.

⁶³ Aristotel (Stagira u Traciji, 384. pr. Kr. - Halkida, 322. pr. Kr.), starogrčki filozof i prirodoslovac. Postavio je Zemlju u središte svemira. Naglašava važnost logike ili rasuđivanja u filozofiji. Njegov filozofski sustav aristotelizam uči da se ljudsko znanje postiže najprije pomoću osjetnog iskustva.

⁶⁴ Smith, A., (1976.), *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford University Press, str.27

⁶⁵ Ibid, str.28

⁶⁶ Ibid, str.152, 324

⁶⁷ Ibid, str.224,225

⁶⁸ Partikularizam je sklonost odvajanju, odnosno čuvanju pojedinačnih interesa.

⁶⁹ Zalta, E. N., *Adam Smith's Moral and Political Philosophy*, (2013), (Internet), dostupno na: <http://plato.stanford.edu/entries/smith-moral-political/> posjećeno: kolovoz 2016.

pristojan i miran život. Nitko prije Smitha nije razvio takvu osnovnu koncepciju sebe kao on jer se prema njemu, svi naši osjećaji, sastoje od procesa socijalizacije.

Njegovu moralnu filozofiju optužuju za tri slabosti:

1. Ne nudi jasnu proceduru za donošenje odluka za procijeniti koje radnje trebamo poduzeti u određenim situacijama
2. Nepristrani promatrač je previše isprepleten u stavovima i interesima društva i ne može imati predrasude za to društvo, ili vođenja brige o cijeloj društvenoj zajednici
3. Ostaje pitanje što opravdava ove činjenice i zašto bi se trebali obazirati na zahtjeve moralnog promatrača?⁷⁰

Ovaj rad bio je duboko cijenjen u njegovo vrijeme, bio je potisnut od strane moćnih nasljednika, čak do te mjere da su je nazivali ranim akademskim vježbama, te su se teško mirili sa činjenicom da je to ipak iskusan rad.⁷¹

Smithu i njegova suvremeniku A. Fergusonu⁷², neki biografi pripisuju status osnivača sociologije, jer vjeruju da se ljudske aktivnosti mogu otkriti na načelima i to na isti način na koji je i Newton objašnjavao načela gibanja.⁷³

Kao najvažnije poglavlje u zadnjem izdanju *Teorije moralnih osjećaja*, navodi se ono o korupciji naših moralnih osjećaja koji su nastali iz naše sklonosti da se divimo velikima i bogatima, a da preziremo i zanemarimo siromašne. Iako je sebe smatrao republikanistom i dalje je bio neka vrsta vjernika u princip rađanja što po njegovom viđenju nije bio racionalni princip, ali to je bila prirodna i korisna zabluda. Nikada nije htio da ga se slika, ali postoje dva odlična portreta od dva veoma talentirana umjetnika koja su imala prilike gledati Smitha i skicirati ga.⁷⁴

⁷⁰ Fleischacker, S. (2013.): *Adam Smith's Moral and Political Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://plato.stanford.edu/entries/smith-moral-political/#Bib> (posjećeno u kolovozu 2016.)

⁷¹ Macfie, A. L., *Adam Smith's moral sentiments as foundation for his Wealth of Nations*, (internet) dostupno na: https://www.jstor.org/stable/2661906?seq=1#page_scan_tab_contents, pogledano: kolovoz 2016.

⁷² Adam Ferguson, (20. lipnja 1723. - 22. veljača 1816), bio je škotski filozof i povjesničar škotskog prosvjetiteljstva. Ferguson je bio suosjećajan prema tradicionalnim društvima, kao što su gorje, za proizvodnju hrabrost i odanost. Kritizirao je trgovačko društvo kao što su slabi ljudi, nečasni i nezainteresiran za svoju zajednicu. Ferguson je nazvao "ocem moderne sociologije" za njegov doprinos ranom razvoju discipline. Njegova najpoznatija djela su *Esej o povijesti civilnog društva*.

⁷³ Weinstein, J. R., Internet Encyclopedia of Philosophy, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovozu 2016.)

⁷⁴ Rae, J., (1895.), *Life of Adam Smith*, London, Macmillan, Dostupno na: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Rae/raeLSCover.html> (posjećeno u kolovozu 2016.)

Smith razlikuje šest motiva ljudskog ponašanja:

- Egoizam (najsnažniji je u ekonomskom ponašanju ljudi)
- Altruizam
- Želja za slobodom
- Osjećaj postojanosti
- Radna navika
- Sklonost trgovanju i trampci ⁷⁵

Na kraju knjige, *Teorija moralnih osjećaja*, jasno je da ju je Smith htio nadopuniti sustavom političke ekonomije što djelomično i jest napravio, ali ipak ne u potpunosti. U jednu ruku, to je i čudno kod Smitha jer je izostavio političku ekonomiju i više se bazirao na moralnu filozofiju odnosno sustavni prikaz pravde.

4.2. Doprinosi

4.2.1. Simpatija – osjećaj za druge

Smith, *Teoriju moralnih osjećaja* započinje sa objašnjavanjem simpatije, odnosno osjećaja koje mi kao ljudi imamo prema drugima. On kaže, da nas neki osjećaji koji drugi proživljavaju, čak više pogađaju nego da ih mi sami proživljavamo. Ta razlika kod osjećaja igrala je važnu ulogu kod Smitha jer je smatrao da je upravo to jedan od pogona u našem životu. Međutim, u konačnici, osjećaji koje imamo, i standardi prema kojima sudimo osjećaje ne moraju se poklapati sa osjećajima i standardima koji su trenutno u društvu. Osjećaji, koji su poduzeti od strane osobe koja je motivirana njime ili samo djelo osobe koje je djelovalo na druge, zaslužuje moralno odobrenje samo ako i nepristrani promatrač suosjeća sa tim osjećajem.⁷⁶

⁷⁵ Medić, Đ. Š., Marić, G., *Kritika neoliberalnih mitova i njihove uloge u opisu i rješavanju krizno-recesijskog stanja u privredi*, Zagreb, dostupno na: <http://web.efzg.hr/dok/ETE//Medi%C4%87%20i%20Mari%C4%87-%20Kritika%20neoliberalnih%20mitova%2001.pdf>, pogledano: kolovoz 2016

⁷⁶ Fleischacker, S. (2013.): Adam Smith's Moral and Political Philosophy, (Internet), raspoloživo na: <http://plato.stanford.edu/entries/smith-moral-political/#Bib> (posjećeno u kolovozu 2016.)

Pretpostavka uzajamne simpatije navodi se kao temelj kod *Teorije moralnih osjećaja* i na osnovu nje dobivamo ili nagradu ili kaznu. Smith je uporno navodio da suosjećanje nije samo inspirirano svjedočenjem tuđih emocija te kaže:

„When I condole with you for the loss of your only son, in order to enter into your grief I do not consider what I, a person of such a character and profession, should suffer, if I had a son, and if that son was unfortunately to die: but I consider what I should suffer if I was really you, and I not only change circumstance with you, but I change persons and characters. My grief, therefore, is entirely upon your own account, and not in the least upon my own.“

Iz gore navedenog se može vidjeti koliku veliku ulogu je imala mašta kod Smitha jer je samo pomoću nje mogao ući u perspektivu drugih.

Također tvrdi, da simpatiju, možemo očekivati više od naših prijatelja, odnosno ljudi koji su nam bliže i koji nas više poznaju nego od ljudi, koji srećemo ili ćemo sresti, samo jedanput u životu, odnosno potpunih stranaca. Sama simpatija zahtjeva poznavanje informacija o nekim događajima i ljudima te će samo na taj način doći do suosjećanja sa drugima.⁷⁷

4.2.2. Nepristrani promatrač

Njegov nepristrani promatrač zapravo su dvije ličnosti u jednoj osobi, sudac i promatrač, te kaže:

„When I endeavour to examine my own conduct, when I endeavour to pass sentence upon it, and either to approve or condemn it, it is evident that, in all such cases, I divide myself, as it were, into two persons; and that I, the examiner and judge, represent a different character from that other I, the person whose conduct is examined into and judged of. The first is the spectator, whose sentiments with regard to my own conduct I endeavour to enter into, by placing myself in his situation, and by considering how it would appear to me, when seen from that particular point of view. The second is the agent, the person whom I properly call myself, and of whose conduct, under the character of a spectator, I was endeavouring to form some opinion. The first is the judge; the second the person judged of. But that the judge

⁷⁷ Weinstein, J. R. , *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovožu 2016.)

should, in every respect, be the same with the person judged of, is as impossible, as that the cause should, in every respect, be the same with the effect. “

Smith na nepristranog promatrača gleda kao na osobu koja utječe na našu samokontrolu i razmišljanje, odnosno kao na našu svijest koja nas upozorava kako neke stvari ne smijemo raditi previše ishitreno već da moramo stati, uzeti dah, razmisliti i tek onda učiniti ono što mislimo da je najbolje. U svemu tome i znanje igra jako važnu ulogu, jer što više imamo znanja i iskustva bolje ćemo i pametnije reagirati u određenoj situaciji. Stoga, naši osjećaji su ti koji nas dovde do odobravanja ili osude nekog čina. Oni se svakako mogu mijenjati kroz vrijeme i nadograđivati s dodatnim informacijama. Mi, kao ljudi, na temelju vlastite svijesti znamo što je dobro, a što je loše. Na primjer, kao što i sam Smith navodi, sami znamo da je ubojstvo uvijek u krivu, i zbog toga ga pojedinac neće ni preferirati.⁷⁸

4.2.3. Vrline, dužnost i pravda

Samokontrola, prema Smithu nije neka velika vrlina ali samo pomoću nje je moguće iz stalnih vrlina izvući sjaj. Ona je potrebna kako nepristranom promatraču, tako i cijeloj zajednici. U svom objašnjavanju dužnosti, standardima daje pravo djelovanja bez obzira što je u zajednici navedeno. U svojim raspravama obraća se Bogu:

„The all-wise Author of Nature has, in this manner, taught man to respect the sentiments and judgments of his brethren; to be more or less pleased when they approve of his conduct, and to be more or less hurt when they disapprove of it. He has made man, if I may say so, the immediate judge of mankind; and has, in this respect, as in many others, created him after his own image, and appointed him his vicegerent upon earth, to superintend the behaviour of his brethren. They are taught by nature, to acknowledge that power and jurisdiction which has thus been conferred upon him, to be more or less humbled and mortified when they have incurred his censure, and to be more or less elated when they have obtained his applause. “

⁷⁸ Weinstein, J. R. , *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovozu 2016.)

Ovdje je Smith ukazao na nekoliko točaka:

- Bio je deist. Iako neki autori ukazuju na to da je Bog u Smithovim teorijama neizostavan, on to nije tako smatrao jer njegov Bog nije intervencionist⁷⁹, već je više vjerojatno da je on smatrao da je Bog stvorio svemir i svoja pravila, a onda se odmaknuo kad je sve to otkrio.
- Smatrao je da su ljudi Božji poslanici na zemlji i da oni sami moraju biti sudci svoga ponašanja jer tek kad su sebi sposobni suditi onda mogu suditi i drugima oko sebe. I u Bogatstvu naroda, Smith ističe da je vjerski fanatizam⁸⁰ jedan od najvećih uzoraka faksionalizma⁸¹ - velikog neprijatelja političkog društva.

I na kraju pravda, najpreciznija vrlina prema Smithu i on kaže da je to „*glavni stup koji podupire cijelu građevinu*“ u društvu. Smatra da su individualna prava i sigurnost temeljne brige pravde:

„The most sacred laws of justice, therefore, those whose violation seems to call loudest for vengeance and punishment, are the laws which guard the life and person of our neighbour; the next are those which guard his property and possessions; and last of all come those which guard what are called his personal rights, or what is due to him from the promises of others.“⁸²

⁷⁹ Intervencionizam je politički izraz za značajne aktivnosti poduzete od strane države da utječu na nešto što nije direktno pod njezinom kontrolom.

⁸⁰ Vjerski fanatizam – doslovno shvaćanje svetih tekstova.

⁸¹ Fraksionalizam odnosi na argumente i sporova između dvije ili više manjih skupina unutar veće grupe.

⁸² Weinstein, J. R. , *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovozu 2016.)

5. POVEZANOST SMITHOVIH STAVOVA IZMEĐU DVA GLAVNA DIJELA

Kao i *Teorija moralnih osjećaja*, *Bogatstvo naroda* sadrži filozofiju povijesti koja se uzda u prirodu pomoću koje nastoji otkriti svoju logiku i svrhu.

Smithov „*ekonomski*“ čovjek iz *Bogatstva naroda* ne razlikuje se mnogo od njegova „*moralnog*“ čovjeka iz *Teorije moralnih osjećaja*. Oba čovjeka, bića su osobnog interesa; kod „*moralnog*“ suosjećanje je ljudsko svojstvo koje obuzdava osobni interes, a kod „*ekonomskog*“ konkurencija ta koja ograničava osobni interes.⁸³

Njegov opći stav je – briga za vlastitu privatnu sreću i interes, i njegovo shvaćanje vlastitog interesa kao motiva djelovanja kako ga zastupa u *Bogatstvu naroda* nije u suprotnosti s njegovom moralnom teorijom kako su mnogi pokušali dokazati.⁸⁴

Ono što je također uočljivo u obje knjige, iako spominjana po jedan put, jest *nevidljiva ruka*. Kod uporabe *nevidljive ruke* u *Teorije moralnih osjećaja*, Smith opisuje veleposjednika i način na koji on raspodjeljuje svoje proizvode. Pošto on nije u mogućnosti konzumirati sve proizvedeno, on će višak svojih dobara podijeliti sa siromašnima i pri tome je vođen *nevidljivom rukom* jer je konačni ishod onaj koji njemu nije bio cilj u samom početku:

“Bogati iz hrpe izabiru sam ono što je najbolje i najprikladnije. Oni troše tek nešto više od siromašnih, a opet s njima dijele proizvod svih njihovih poboljšanja, usprkos njihovoj prirodnoj sebičnosti i pohlepnosti, isključivoj težnji tek vlastitoj udobnosti, i iako je za njih jedina svrha rada tisuća radnika koje zapošljavaju tek zadovoljenje njihovih taštih i nezasićenih želja. Oni su vođeni nevidljivom rukom stvorili istu raspodjelu životnih nužnosti koja bi se dogodila da je zemlja podijeljena podjednako na sve njene stanovnike te time osiguravaju sredstva za razmnožavanje vrste.”

Međutim, njegova najpoznatija upotreba *nevidljive ruke* je u *Bogatstvu naroda*. On se tu suočava sa problemom slobodne trgovine gdje prevladava strah da će poduzetnici investirati svoj kapital u inozemstvo i tako osiromašiti svoju zemlju. Smith odbacuje taj strah i kaže:

⁸³ Smith, A., (1976.), *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford University Press

⁸⁴ Baletić, Z., Ekonomski liberalizam i ekonomska znanost, (Internet), dostupno na: <http://www.hazu.hr/~azrnic/eRad492/Rad492Baletic.pdf>, pogledano kolovoz 2016.

“Pojedinač obično ne namjerava promicati javni interes, niti zna kako mnogo ga unapređuje. Kad radije podržava domaću nego stranu radinost, pojedinac hoće samo svoju vlastitu sigurnost, a kad tom radinošću upravlja tako, da njen proizvod bude od najveće vrijednosti, on hoće samo svoj vlastiti dobitak. Njega u tom, kao i u mnogim drugim slučajevima vodi jedna nevidljiva ruka, da promiče cilj koji uopće nije namjeravao postići. Nije uvijek lošije za društvo, što nije bila namjera pojedinca da promiče cilj društva. Kad on slijedi svoj vlastiti interes, on često promiče interes društva djelotvornije nego kad stvarno nastoji da ga promiče”

Smithu je slobodna trgovina jedno od najvažnijih temelja u *Bogatstvu naroda*, te on preko *nevidljive ruke* pokušava ukloniti svaku sumnju na negativan konačni rezultat i tvrdi da rezultat može biti samo pozitivan. Nevidljiva ruka se pojavljuje svega tri puta u Smithovim djelima što ukazuje na njenu malu važnost. I u *Bogatstvu naroda* i u *Teoriji moralnih osjećaja* spominje se kod kritiziranja pripadnika viših slojeva: moćnih zemljoposjednika i bogatih trgovac. Oni se prikazuju u negativnom svjetlu (sebični, sitničavi, tašti) dok za radnike nikada nije imao niti jednu negativnu riječ. Prema ovome, logika *nevidljive ruke* ide u korist siromašnima, kojima bi trebala ići i državna intervencija, posebno što se tiče obrazovanja koje je Smith preporučivao.⁸⁵

Nadalje, u obje svoje knjige, Smith raspravlja o pojedincu, njegovu obrazovanju, ekonomskoj klasi, spolu, (današnja nacionalna pripadnost) te u *Bogatstvu naroda* piše:

*"Razlika u prirodnim talentima u različitim ljudi je, u stvarnosti, mnogo manje nego što smo svjesni razlika između najviše različitih likova, između filozofa i uličnog portira, na primjer, čini se da će nastati ne toliko iz prirode, kao što je iz navike, običaj i obrazovanje"*⁸⁶

Mnogi ekonomisti smatraju da je *Teorija moralnih osjećaja* zapravo bila podloga *Bogatstvu naroda*. U vidu sa tim, njegova rasprava o pravednosti iz prve knjige nadopunjuje se u drugoj kao predloženi rad na „općim načelima prava i vlasti“ ali nažalost nikada nije dovršen. Rasprava o pravednosti predstavlja srce Smithovih interesa. Knjige su u potpunosti

⁸⁵ Grdešić, M., (2005.), *Adam Smith i James Steuart: suprotstavljeni imaginariji ranog kapitalizma*, Zagreb, dostupno na: [file:///C:/Users/Kristina/Downloads/03_radovi1%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Kristina/Downloads/03_radovi1%20(2).pdf), pogledano: kolovoz 2016

⁸⁶Weinstein, J. R. , *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovozu 2016.)

kompatibilne jedna drugoj; obje sadrže moralne tvrdnje i prikaz onih koje to nisu, npr. politička ekonomije. Iako su njihovi naglasci različiti njihova osnova, u suštini, je skladna.⁸⁷

Smith nikada nije napustio svoje korijene profesora moralne filozofije što govori i sama činjenica da je nastavio raditi na novom izdanju *Teorije moralnih osjećaja* i nakon objavljivanja *Istraživanja prirode i uzroka bogatstva naroda* – nije postojao "Problem Adama Smitha" koji je bio u kontrastu sebične ljudske prirode u *Bogatstvu naroda* nasuprot altruističnom čovjeku iz *Teorije moralnih osjećaja*.

Prema njemu, gospodarska aktivnost se odvijala u samom društvu, a sudionici procesa bili su socijalizirana bića. Ta socijalizacija zahtijevala je nužno postojanje morala. Iako je odbacio verziju "moralne ekonomije" to nije značilo da je on "demoralizirao" ekonomiju. Ono što je on poduzeo je reprogramiranje vrijednosti i to na dva lica: politički ili građanski i filozofski. Što se tiče prvog, Smithu je bogatstvo bilo blagoslov, a ono je proizlazilo iz uporabnih vrijednosti, a ne iz akumuliranja plemenitih metala i dragocjenosti; što se pak drugog lica tiče predstavljalo je odbacivanje klasične/kršćanske perspektive. Politički je to značilo da su želje tu da bi se njima prilagodilo, a ne da bi ih se odbacilo.⁸⁸

⁸⁷ Weinstein, J. R. , *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećeno u kolovožu 2016.)

⁸⁸ Berry, C. J., (2010.), *Adam Smith's moral economy*, The Kyoto Economic Review, Scotland, UK

6. ZAKLJUČAK

Adam Smith rođen je 5. lipnja 1723. godine u škotskom gradiću Kirkcaldy. U školi se odlikovao marljivošću, ljubavlju za čitanjem i dobrim pamćenjem. Iako je imao mnogih zdravstvenih problema (tresla mu se glava, cijelog života mučili su ga živci i imao je govornu manu) to mu nije oslabilo njegove intelektualne sposobnosti. To potvrđuje i sama činjenica da je za vrijeme svoje profesure na Glasgow Collageu obavljao gotovo sve poslove pravnog i financijskog karaktera za sveučilište; bio je blagajnik i vicerektor sveučilišta. Studenti su putovali iz europskih zemalja, pa i Rusije, da bi slušali njegova predavanja.

Smith se danas smatra ocem ekonomije jer je prije svega bio graditelj sustava. Njegov sustav spaja teoriju ljudske prirode i teoriju povijesti s osobitim oblikom prirodne teologije i nekim vrlo realističnim opažanjima gospodarskog života. Glavnu ulogu u tom sustavu imaju poljoprivredne, prerađivačke i trgovinske djelatnosti te novac koji olakšava cijelu razmjenu.

Adam Smith je utemeljitelj i, uz D. Ricarda, glavni predstavnik engleske klasične škole političke ekonomije. Vjerovao je u automatizam svoga sustava koji generira harmoniju interesa i spontano uravnotežuje ne samo ponudu i potražnju, već i interese sudionika proizvodnog procesa.

Otkrio je čudesno svojstvo konkurentskog tržišnog gospodarstva uz naglasak da će samo u uvjetima savršene konkurencije, tržišta iz raspoloživih resursa istisnuti maksimalno roba i usluga. Nije imao povjerenja u monopoliste i javne monarhe već je bio na strani običnih ljudi i jasno je znao da je put u propast popločan dobrim namjerama

Iako je to bilo nelogično za doba u kojem je živio, ipak je uspio zadržati svoj svjetonazor optimističnim i njegova je teorija povijesti bila razvoj prema boljem. Postao je najbolji prijatelj laissez faire civilizacije i branitelj trgovaca i poduzetnika

Godine 1759., Smith je objavio svoje djelo *Teorija moralnih osjećaja*, djelo koje je bilo pokušaj utvrđivanja izvora moralnih sudova, moralnog odobravanja i neodobravanja. On kaže da je to svojstvo naše prirode da se možemo unijeti u položaj drugih ljudi i da sa njima dijelimo osjećaje koje iziskuje određena situacija. U njemu, Smith shvaća čovjeka kao biće osobna interesa koje je, ipak, izgleda sposobno donijeti moralne sudove na temelju treće osobe

U razdoblju od svoje 44. i 50.godine, nakon povratka iz Francuske, Smith radi na velikom djelu iz političke ekonomije *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Mnogi ekonomisti to djelo ocjenjuju kao početak moderne ekonomske misli. Djelo je završio 1773.godine, ali odlazi u London gdje ga je još tri godine završavao da bi na kraju djelo bilo objavljeno 9.ožujka 1776.godine.

Smithov „*ekonomski*“ čovjek iz *Bogatstva naroda* ne razlikuje se mnogo od njegovog „*moralnog*“ čovjeka iz *Teorije moralnih osjećaja*. Oba čovjeka, bića su osobnog interesa; kod „*moralnog*“ suosjećanje je ljudsko svojstvo koje obuzdava osobni interes, a kod „*ekonomskog*“ konkurencija ta koja ograničava osobni interes

Smith nikada nije napustio svoje korijene profesora moralne filozofije što govori i sama činjenica da je nastavio raditi na novom izdanju *Teorije moralnih osjećaja* i nakon objavljivanja *Istraživanja prirode i uzroka bogatstva naroda*

LITERATURA

Knjige:

1. Ekelund, R. B., Hébert, R. F., (1998.), „Povijest ekonomske teorije i metode“ – preveo Marković, L., Zagreb.
2. Galbraith, J. K., (1995.), Ekonomija u perspektivi (krićka povijest), Zagreb.
3. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D., (2011.), „Ekonomija“, Zagreb
4. Smith, A., (1952.), „Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“, preveo Hanžeković, M., Zagreb.
5. Smith, A., (1976.), The Theory of Moral Sentiments, Oxford University Press, Edited by D. D. Raphael and A. L. Macfie
6. Stipetić, V., (2001.), Povijest hrvatske ekonomske misli, Zagreb

Izvori s Interneta:

1. Baletić, Z., Ekonomski liberalizam i ekonomska znanost, (Internet), dostupno na: <http://www.hazu.hr/~azrnic/eRad492/Rad492Baletic.pdf> , (posjećeno: kolovoz 2016.)
2. Berry, C. J., (2010.), Adam Smith's moral economy, The Kyoto Economic Review, Scotland, UK, (Internet), dostupno na: http://www.jstor.org/stable/43213382?seq=1#page_scan_tab_contents , (posjećeno: kolovoz 2016.)
3. Fleischacker, S. (2013.): Adam Smith's Moral and Political Philosophy, (Internet), raspoloživo na: <http://plato.stanford.edu/entries/smith-moral-political/#Bib> , (posjećeno: kolovoz 2016.)
4. Grdešić, M., (2005.), Adam Smith i James Steuart: suprotstavljeni imaginariji ranog kapitalizma, Zagreb, (Internet), dostupno na: [file:///C:/Users/Kristina/Downloads/03_radovi1%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Kristina/Downloads/03_radovi1%20(2).pdf) , pogledano: kolovoz 2016
5. Hrvatska enciklopedija, (Internet), dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56797> , (posjećeno: kolovoz 2016.)
6. Lunaček, V., (1996.), Povijest ekonomskih doktrina, Zagreb.

7. Macfie, A. L., *Adam Smith's moral sentiments as foundation for his Wealth of Nations*, (Internet) dostupno na: https://www.jstor.org/stable/2661906?seq=1#page_scan_tab_contents, (posjećeno: kolovoz 2016.)
8. Marx, K., Engels, F., *Dela*, Beograd, (1969), (Internet), raspoloživo na: [https://kok.memoryoftheworld.org/Karl%20Marx/Teorije%20o%20visku%20vrijednosti%20\(Cetvrti%20tom%20Kapitala\),%20\(Karl%20Marx%20i%20Friedrich%20Engels%20Dela,%20dvadeset%20ce%20\(56\)/Teorije%20o%20visku%20vrijednosti%20\(Cetvrti%20tom%20Kapitala\),%20\(Karl%20Marx%20i%20Friedrich%20Engels%20Dela,%20dvadeset%20ce%20-%20Karl%20Marx.pdf](https://kok.memoryoftheworld.org/Karl%20Marx/Teorije%20o%20visku%20vrijednosti%20(Cetvrti%20tom%20Kapitala),%20(Karl%20Marx%20i%20Friedrich%20Engels%20Dela,%20dvadeset%20ce%20(56)/Teorije%20o%20visku%20vrijednosti%20(Cetvrti%20tom%20Kapitala),%20(Karl%20Marx%20i%20Friedrich%20Engels%20Dela,%20dvadeset%20ce%20-%20Karl%20Marx.pdf), (posjećeno: kolovoz 2016.)
9. Medić, Đ. Š., Marić, G., *Kritika neoliberalnih mitova i njihove uloge u opisu i rješavanju krizno-recesijskog stanja u privredi*, Zagreb, (Internet), dostupno na: <http://web.efzg.hr/dok/ETE//Medi%C4%87%20i%20Mari%C4%87-%20Kritika%20neoliberalnih%20mitova%2001.pdf>, (posjećeno: kolovoz 2016.)
10. Rae, J., (1895.), *Life of Adam Smith*, London, Macmillan, (Internet), dostupno na: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Rae/raeLSCover.html> (posjećeno: kolovoz 2016.)
11. Weinstein, J. R., *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (Internet), raspoloživo na: <http://www.iep.utm.edu/smith/> (posjećen: kolovoz 2016.)
12. Zalta, E. N., (2013), *Adam Smith's Moral and Political Philosophy*, (Internet), dostupno na: <http://plato.stanford.edu/entries/smith-moral-political/> (posjećeno: kolovoz 2016.)

SAŽETAK

Problem i cilj istraživanja predstavlja traženje veze u stavovima Adama Smitha kao filozofa i kao ekonomista pomoću njegovih glavnih djela. U prvom dijelu rada prikazana je biografija Adama Smitha, njegovo školovanje, život i glavni radovi koji se danas smatraju velikim djelima koji su izrazito dominirali u svom vremenu. Slijedi dio koji se odnosi na njegova glavna djela: „Teorija moralnih osjećaja“ (1759.) koja je ujedno bila prva knjiga Adama Smitha u kojoj on dokazuje da nije bio samo ekonomist već i filozof te djelo koje mnogi ekonomisti ocjenjuju kao početak moderne ekonomske misli: „Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda“ (1776.). Ovo je ujedno njegovo remek djelo, popularno nazvano „Bogatstvo naroda“ U zadnjem, kao najvažnijem dijelu prikazana je povezanost između Smithovih glavnih djela.

Ključne riječi: Adam Smith, Teorija moralnih osjećaja, Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda

SUMMARY

The problem and the aim of the research are to seek through attitudes of Adam Smith as a philosopher and an economist by his major works. In the first part of the paper biography of Adam Smith is presented. Also his education, life and major works that were considered great works that are highly dominated in his time. The following is the part that refers to his main parts: “Theory of Moral Sentiments” (1759), which was also first book where Smith demonstrates that he was not only an economist but also a philosopher. After that comes his other work, which is particularly considered and evaluated by many economists as a beginning of modern economic thought: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (1776), his master piece, usually abbreviated as “The Wealth of Nations”. In last and most important part the connection between those classic works is presented.

Ključne riječi: Adam Smith, The Theory of Moral Sentiments, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations